

דור שבע

בס"ד

פרשת בהר-בחקתי, תשע"ז, מספר 1220

פרשת ערכין

יונה בר מעוז

כז:לד) - אבל לא נתנו בינו ובין בני ישראל בברית.

דעה זאת קשה לקבלה, וכי יש מצוות מדרגה נחותה שאינן מחייבות כל כך? ובמיוחד תמוהה ההתייחסות לדין קדושת הבכור. הייתכן שדין זה אינו עקרוני, ועליו לא נכרתה הברית? הרי הוא נעשה כזכר ליציאת מצרים, ככתוב בשמות (יג:ב, יא-טז), ויציאת מצרים היא הבסיס לכל החיוב במצוות!

רש"ר הירש מסביר שהמצוות בפרק כ"ז לא נכללו בברית כי הן רשות. מדובר במצוות שלבו של אדם דוחפו לנדור לעשותן, אך אין בכך חובה, וגם אין הברכה נלווית אליהן, אף שכמובן לאחר הנדר חובה לקיימן.

גם תשובה זאת בעייתית, שכן פרק כ"ז מסתיים במצוות שהן חובה גמורה - פדיון הבכור, תרומה, מעשר פרי האדמה ומעשר בהמה - והן בוודאי צריכות להיות כלולות בברית, לשיטת רש"ר הירש. הקושיה גדולה בייחוד באשר למעשרות, שהרי הם עצמם מקור ברכה למקיימם, כדברי הנביא מלאכי (ג:י): "הביאו את כל המעשר... ובחוננו נא ב זאת אומר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי דל". דברי מלאכי הרי רק מחזקים את הברכה שכבר הובטחה בתורה (דב' יד:כב-כט).

הרב מנחם ליבטאג טען ש"פרשת ערכין" הוצבה בסוף ספר ויקרא דווקא משום שהיא פותחת במצוות שהן בגדר רשות, ומסיימת במצוות שהן חובה גמורה, כדי שסיום הספר יהיה מעין פתיחתו, מה שהוא הגדיר "כריכה", כי פרשת "ויקרא" בנויה באופן דומה; ראשיתה בקרבנות נדבה, כעולה ושלמים, וסופה בקרבנות חובה כחטאת ואשם. המבנה הזה בא לדעתו על מנת לבטא רעיון כללי:

ספר ויקרא מתמקד בקדושת המשכן והעם. מטרתו נשגבות אלה של שכינה השורה על כלל האומה יכולות לפגוע בהערכה העצמית של היחיד. יתר על כן, הפרטים הנוקשים של המצוות בספר ויקרא יכולים לגרום ליחיד להרגיש שאין לו מרחב פעולה בתחום יחסיו עם הקב"ה

לאחר מעמד הר סיני נכרתה ברית בין ה' לבין העם (שמות כ"ד), נכתב ספר שפירט את תנאיה (שם:ד, ז) ונעשה טקס סמלי של כריתה-חלוקה (שם:ו). עם חטא העגל הופרה הברית, והיה צורך לכרות ברית חדשה. רשימת הברכות והקללות בפרשת "בחקתי" היא כנראה החלק שחותם את "ספר הברית", שנכתב, בדומה לבריתות שנכרתו במזרח הקדום, בין שני צדדים שאינם שווים במעלתם.¹

הבנה זאת של מבנה "ספר ברית" מעוררת שאלה מה מקומו של פרק כ"ז, המכונה "פרשת ערכין", בספר ויקרא, שנסדר לאחר חתימת הברית בברכות ובקללות שבפרק כ"ו, ומציג לכאורה חוקים נוספים שלא נכללו בטופס הברית, וכך אמנם סובר ר' עובדיה ספורנו בפירושו לויקרא (כו:מו):

"אלה החוקים" - כל המצות שנאמרו קודם שהתחיל פרשת "אם בחקותי". הם החקים והמשפטים והתורות שעליהם נכרת הברית בברכות וקללות, וזה הוא הברית שהזכיר באמרו "מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב" (דב' כח:טט). "בינו ובין בני ישראל" - שנדר הוא יתעלה הברכות לכשיזכו, וקבלו הם האלות אם לא ישמעו. אבל ערכי אדם ודיני הקדש בית ושדה ובכור וחרמים ומעשר בהמה, כלם נאמרו אחר זה הברית אף על פי שנאמרו גם הם בהר סיני, כאמרו: "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני" (וי' 1

* גב' יונה בר מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

המאמר מוקדש לעילוי נשמתה של מחותנת, גב' שושנה כהן משדה יעקב, אשר על ערך נפשה הגדולה עמד כל מי שהיה במחיצתה. יהי זכרה ברוך וישמש אבוקת אור לכל בני משפחתה לנחותם בדרך התורה ויראת ה'.

¹ ע"פ מ"ד קאסוטו, "ברית", אנציקלופדיה מקראית, כרך ב, ירושלים 1957. מחקר מעודכן יותר, שנמצא כרגע בדפוס במוסד ביאליק וספריית האנציקלופדיה המקראית, הוא ספרו של אמנון אלטמן, בריתות מדיניות במזרח הקדום (בהשתתפות ש' אחיטוב, א' גילן, צ' כוכבי-רייני, י' צפתי, י' קליין, ע' תגר-כוהן).

² במאמר שנכתב בעקבות שיעורו לפרשת "בחקתי" בבית המדרש הוירטואלי של ישיבת הר-עציון. ראו גם כאן.

אירוע זה נזכר בחלקו הראשון של ספר ויקרא ולא בסופו.

"פרשת ערכין" יוצרת קשר איתן בין סוף ספר ויקרא לתחילת ספר במדבר, הוא "חומש הפקודים", שבו חוזרים ופוקדים את בני ישראל. כיוון שכל מפקד נושא בחובו סכנה לנפקדים, יש לתת פדיון נפש, כפי שנאמר מפורשות בתחילת פרשת "כי תשא" (שמ' ל:יא-טז). במפקד הראשון הייתה חובה לתת מחצית השקל, לכן לקראת המפקד של ספר במדבר הוצבה "פרשת ערכין" שלא במקומה הטבעי⁴, ובכך נרמזה, או אף הומלצה, האפשרות של מתן פדיון נפש לכל הרוצה בכך. הדמיון למחצית השקל מתחזק, משום שגם בהערכת אדם התעריף קבוע; העשיר לא ירבה והדל לא ימעט, כי כולם שווים לפני הא-לוהים.

יתר הנושאים הנזכרים ב"פרשת ערכין" באים בגלל דמיון ביניהם, כפי שהדבר נעשה בריכוזי מצוות נוספים בתורה ובמשנה. כיוון שנזכרו ערכי נפשות אדם, נזכרו גם ערכי בהמות, בתים ומקרקעין, ונשלם עניינם של ערכי נפשות בהזכרת איסור המרתם, והמרת ערכי בהמה, בכור ומעשרות.

כיוון שכל המצוות האלה נסדרו לאחרי הפסוק המציין את תחולת הברכה והקללה על "החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה", היה צורך להוסיף פסוק חותם אחר: "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני". פסוק זה אמור להזכיר, שגם דיני הערכין והתמורות הן מצוות ה', ואף הם כלולים כמובן בברית שנכרתה בהר סיני. המונח "מצווה" עולה במשמעו על המונחים "תורה", "חוק" ו"משפט", שהרי מקור תוקפם הוא אך ורק משום שה' ציווה, ולכן המונח "מצווה" כולל את כל המונחים האחרים, ובו ראוי לחתום את הספר!

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁴ הרב ליבטאג מציע: "דיני ערכין, במיוחד אלה המתקשרים ליובל (כז:טז-כה), הם יכולים להשתלב יפה בפרשת בהר יחד עם שאר דיני שנת היובל (ראה רמב"ן ל"ז:א). יתר על כן, הדינים הקשורים להקדשת חפצים לבית המקדש, היו יכולים להכתב בתחילת הספר - אולי בפרשת ויקרא יחד עם דיני נדבה". אפשרות אחרת מציע גד גזבר במאמרו "על סדר ומבנה והשלכותיהם - לפרשת אמור". באתר ["ברוך מרחיב גד"](#).

- החובות המחויבות מצד הברית נראות טכניות... ייתכן שכדי למנוע אי הבנות מסוג זה הציבה התורה את שתי הפרשיות האלה בתחילת ספר ויקרא ובסופו לשם הדגשת שני עיקרים בעבודת ה'. למרות מרכזיות הקהילה, היחיד אינו יכול לאבד את ההכרה בתפקידו החשוב כחלק מהכלל.

הרעיון אמנם יפה, אך אין הוא מסתבר כאן משתי סיבות: א. אי אפשר להקביל בין כל פרשת "ויקרא", פרקים א-ה, שמכילה כמה וכמה פרשיות פתוחות וסתומות, לבין "פרשת ערכין", המכילה שתי פרשיות קצרות בלבד. אילו היה מקום להקבלה, היה צריך להקביל בין "פרשת העולה" (פרק א), שבה שלוש פרשיות קצרות, לבין "פרשת ערכין". השוואה כזאת הייתה מראה שאין דמיון במבנה. ב. גם לשיטת הרב ליבטאג, כריכה אמורה להיות בשיטה כיאסטית. אם הסדר ב"ויקרא" הוא נדבה ואחר כך חובה, הסיום היה צריך להיות חובה ואחר כך נדבה, ואז היה מקום למסקנתו "למרות מרכזיות הקהילה, היחיד אינו יכול לאבד את ההכרה בתפקידו החשוב כחלק מהכלל". באופן שבו כתובים הדברים בתחילת ספר ויקרא ובסופו, המסקנה המתבקשת היא, שלעולם אין משמעות למעשי היחיד בלי שיהיה חלק מהכלל, שהרי המילה האחרונה בשני המקומות ניתנת לכלל.

ההסבר המוצע להלן מתבסס על התופעה, שחומשי התורה משורשרים ואחוזים זה בזה מבחינה עניינית ולעיתים אף מבחינה לשונית. ספר בראשית מסיים במות יוסף שהביא את בני ישראל למצרים, ובסמוך לו מסופר בספר שמות על המלך ש"לא ידע את יוסף", ולכן הוא פוגע בהם. ספר שמות מסיים בהקמת אוהל מועד למשכן ה', ומתוכו הוא קורא (אף בלי לציין מי הוא הקורא!) למשה בתחילת ספר ויקרא. גם ספר דברים מתקשר לספר במדבר בנושא, בניסוחו ובמיקום הדובר. בסוף ספר במדבר נאמר: "אלה המצוות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו", ובלשון דומה נאמר בתחילת ספר דברים: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן" (ופסוק ה מוסיף: בעבר הירדן בארץ מואב).³

לעומת זאת, אין קשר ברור בין סוף ספר ויקרא לתחילת ספר במדבר, לא בלשון, לא בנושאים ולא במקום ההתרחשות. אמנם ספר ויקרא מסיים בהזכרת הר סיני, אך ספר במדבר מתחיל בהתייחסות לנקודה לא מוגדרת במדבר סיני. כמו כן, בפסוק הפתיחה שלו, הזמן מאוד מוגדר, אך אין לו כל הדי בספר ויקרא. רק בפרק ז' חוזר ספר במדבר לנקודת זמן משיקה לאירוע מספר ויקרא, הוא יום חנוכת המשכן, אבל

³ גם ספר יהושע משתרשר לספר דברים, כשהוא פותח במות משה שבו נחתם קודמו.